

Felttoget i Mecklenburg 1762*

Af

Gordon Norrie

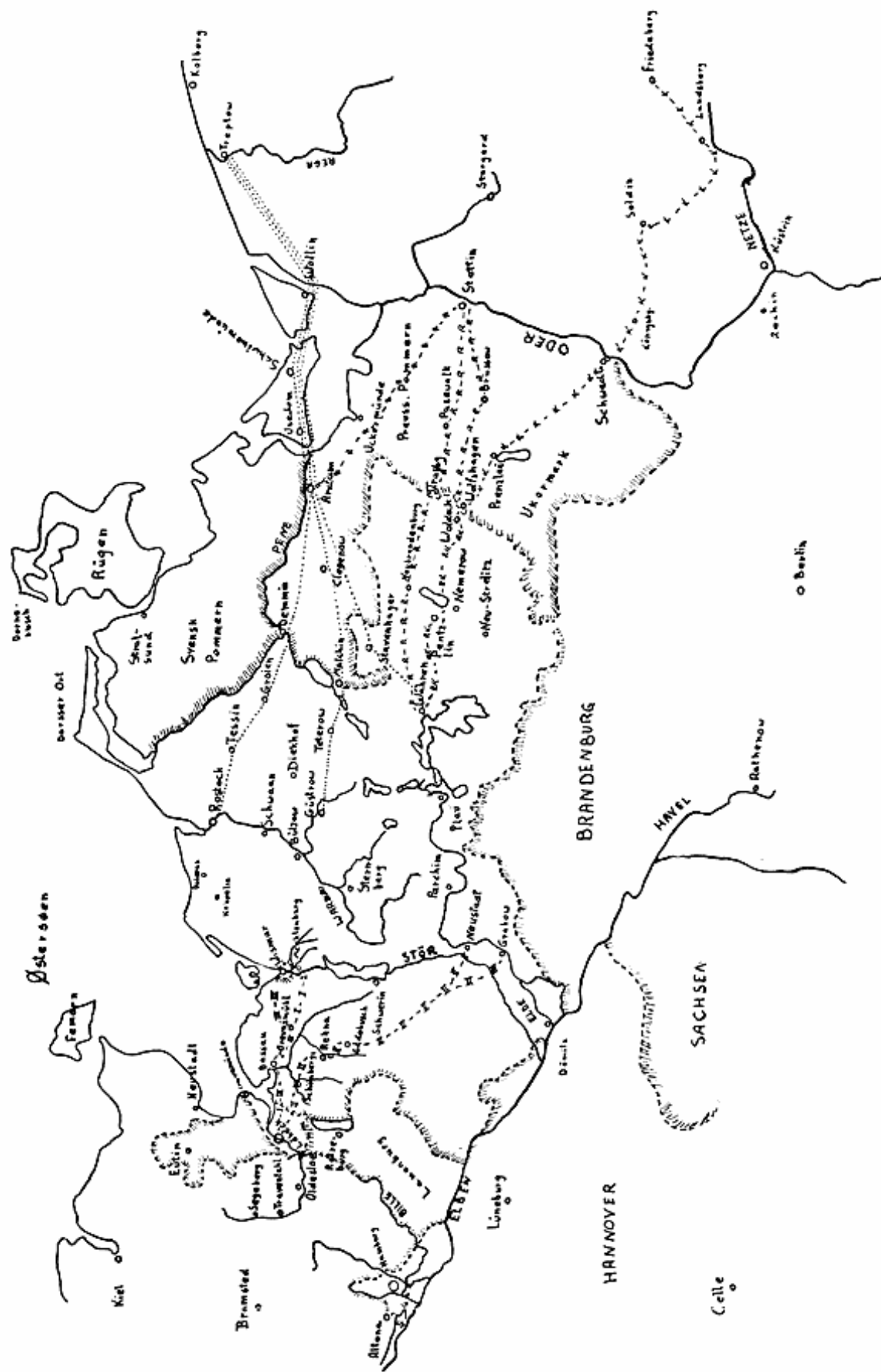
Stridighederne mellem de britiske og franske kolonister i Nordamerika og koloniselskaberne i Ostindien førte 1755 til den Store Kolonikrig. De britiske flåder fik straks herredømmet over alle have, og det eneste sted, Frankrig kunne ramme den britiske konge, var i hans tyske kurfyrstendømme: Hannover. Han sluttede derfor en defensiv alliance med Frederik II af Preussen, men det førte til en alliance mellem Frankrig, Østrig og Rusland og dermed 1757 til den Preussiske Syvårskrig. Franske tropper erobrede hurtigt Hannover. For at sikre sig mod, at britiske styrker skulle forsøge en generobring fra Vesterhavet eller Elben med basis i Dithmarsken og Stormarn, formåede Frankrig 4. maj 1758 kong Frederik V til at opstille en sikringsstyrke ved vor sydgrænse på 24,000 mand¹.

Denne styrke kunne ikke opstilles alene af hvervede regimenter, men måtte suppleres med udskrevne, de såkaldte nationale. Ud på sommeren 1758 var den styrke, der var under våben i hertugdømmerne, fordelt således, at Elb-grænsen var besat med dansk rytteri, 2 gardebataljoner og 8 norske bataljoner. Bag dem lå resten af rytteriet fordelt op til Haderslev af fourageringshensyn, det hvervede fodfolk lå i fæstningerne Rendsborg og Glückstadt, medens garnisonerne i de kongerigske fæstninger bestod af danske nationale og i de norske af tilsvarende norske.

Kejserinde Elisabeth af Rusland var gammel og svagelig, og man måtte vente, at hendes søstersøn den fanatisk dansk-fjendtlige hertug Carl Peter Ulrich af Holsten-Kiel snart skulle bestige tronen. Den danske regering forstærkede derfor sikrings-

* Til brug ved udarbejdelsen af denne artikel har lensgreve Moltke til Bregentved velvilligt stillet dele af grev Adam Gottlob Moltkes arkiv på Bregentved til min rådighed, hvorfor jeg hermed bringer greven min bedste tak. De omtalte arkivalier vil i noterne blive omtalt som «Moltkes Ark.»

¹ Danske Traktater 1751-1800 (1882), 155 ff. — Edv. Holm: Danmark-Norges Historie 1720-1814, III, 1 (1897), 287-315.

styrken, og 1762 talte felthæren 52 eskadroner, hvoraf 8 norske, 49 bataljoner, hvoraf 16 norske, et feltartilleri under norsk oberstløjtnant Weybye med 1 dansk, 1 norsk og fire holstenske brigader, 1 pontoner- og håndværkerkompagni suppleret med dansk udskrevet mandskab samt et laboratorium med blandet personale, hvortil knyttedes 1 bataljon fra slesvigske nationale regiment¹. Udover dette artilleri var der knyttet 2 kanoner til hver bataljon. Til garnisoner i fæstningerne benyttedes nationale tropper, og disse afgav desuden vagterne ved magasiner og depoter, soldateske til flåden og endelig til et stort erstatningsdepot til dækning for afgang ved felthæren. Der havde tidligere været formeret 12½ grenaderbataljon ved afgivelser fra regimenterne; men de 4, der stammede fra de hvervede regimenter, ophævedes for at skabe en pålidelig kerne i stamafdelingerne. Kort før var man begyndt at opstille 1 husarregiment og 2 frikorps bestående af såvel husarer som jægere. Endelig samledes et guidekorps under den norske skiløberkaptajn Einarson. Ialt talte felthæren 37.000 mand, der dog svandt en hel del ved kommandoer, sygdom og desertering. Altså noget mindre end vor hær ved Isted 1850: 37.519 og Danevirke 1864: 38.288². Desuden forberedte man opstillingen af en landstorm såvel i Danmark som i Norge, endog omfattende borgerne i købstæderne.

Da korpset i sin tid blev opstillet, skal en efterretningsmand have meldt Frederik II, at »die Hunde sind gut, der Jäger

¹ Moltkes Ark. Pk. Generalitetet, Arm. 1761-62, læg: Brieffe denen Troublen von 1762 angehent: Styrkelister 16/3, 9/6, — Krigskanc: Pap. betref. den Feltzug in Meckl. 1762: Styrkeliste 12/8. — ibid: kgl. Res.: 3/5, 5/5, 23/6. — ibid: Ref. Sag. 7/7 — ibid: Mem: Saint Germain 26/7 — ibid: Generalfeltkom.: Registr.: 3/3, 15/3, 20/3, 17/4, 21/4, 5/5, 23/6, 28/9. — ibid: O. Kr. Sekr. udfærd. Håndbr.: nr.: 364, 368, 376 ff, 386, 395, 400, 406, 416 ff, 420, 430, 434, 449, 456, 484, 556 ff, 568, 594 f, 636, 823, 892. — ibid: Gæhlers Ark.: Bland.: læg Staldetaten. — ibid.: Gæhlers Ark.: pk.: Troppe-saml. 1758-63: Guidekorpset. — Rockstroh: Den nationale Hær i Danmark, II (1926), 186 ff.

² Generalstaben: Den dansk-tyske Krig 1848-50, III 2(1882), bil.: 5. — Generalstaben: Den dansk-tyske Krig 1864, I (1890), bil.: 24.

taucht aber nicht«. Den øverstkommanderende, markgreve Frederik Ernst af Brandenburg-Culmbach var flittig, pligtopfyldende og havde forstået at vinde det meget selvbevidste ridderskab, men han manglede krigserfaring, var for beskeden, så det kneb med at holde styr på generalerne, og dertil kom, at han var svagelig. Han døde 23. juni 1762.

Ingen af vore generaler fandt nåde for det høje conseil, og man måtte derfor se sig om efter en udenlandsk hærfører. Gennem general greve Schmettau fik man forbindelse med den franske general greve de Saint Germain. Han havde deltaget i 44 felttog og var den eneste franske general, Frederik II respekterede. Han var opdraget på Europas krigsskuepladser med de store muligheder for manøvre, hvor tab hurtigt kunne erstattes fra materiel- eller mandskabsdepoter, og hvor statskasserne tilsyneladende var udtømmelige. Ved sin flid, sin sprudlende charme og opildnende optræden vandt han på sine inspektioner øjeblikkelig de unge officerer, men ved sin utålmodighed og sit voldsomme temperament stødte han meget hurtigt sine nærmeste medarbejdere fra sig. Fik han ikke sin vilje øjeblikkelig, sendte han den ene jeremiade efter den anden til conseillet, og her kom det særligt til at gå ud over »krigsminister« greve Ahlefeldt og generalkommissariatet.

I den lange fredsperiode fra 1720 var hæren blevet meget forsømt, og særlig gjaldt det de to kostbare våben: rytteriet og artilleriet. Dette skyldtes ulyst til at bevilge de forholdsvis små vedligeholdelsespenge. Lige fra begyndelsen af 1730-erne var der indsendt et meget stort antal forslag om forbedringer i alle forhold ligefra pristalsreguleringer af mandskabslønnings og pensionsordninger til anskaffelse af det mest moderne skyts. Men alle forslagene blev hurtigst henlagt i arkiverne, og dette havde svækket de højere officerers ansvarsglæde og handlekraft. Dertil kom, at de forskellige institutioner og anlæg var beregnet på fredsforbrug og altså var for små, så de ikke kunne tilfredsstille kravene, da disse pludselig blev sat voldsomt i vejret.

De yngre officerer var gennemgående dygtige, med gode

kundskaber, men da pensionsordningen ikke var indført, klæbede de gamle ved deres stillinger bogstaveligt talt, til de døde.

Mandskabet bestod dels af hvervede, dels af udskrevne. De hvervede regimenter var særdeles vel uddannede, men medens mandskabet ved rytteriet og artilleriet hovedsagelig var kongens undersåtter, bestod de hvervede infanteriregimenter for den største del af tyskere for at befri landbrug og byerhverv for afgivelse af dygtig arbejdskraft. Dette havde til følge, at fodfolket led stærkt af deserteringer, og under krigen fik eventyrlysten og frække hververe tallet til at stige stærkt. Det udskrevne mandskab blev normalt kun indkaldt en kort tid om året, men under den lange sikringsperiode blev det mindst lige så dygtigt som det hvervede, og dertil kom, at det var absolut pålideligt. Såvel kongen som marskallen satte stor pris på det.

Udrustningen med klæder, lædertøj og våben havde ladet meget tilbage at ønske i 1758. Nu i 1762 kunne vi sende et korps afsted med helt nye klæder, lædertøj, telte, geværer og kanoner¹.

Kejserinde Elisabeth af Rusland døde 5. januar 1762, og Peter III besteg tronen. Han var en stor beundrer af Frederik II og tilbød straks fred og endog at tilbagegive alt erobret land. Derved krænkede han hæren og mistede den sidste rest af sympati i befolkningen. Rygterne ville vide, at kejserinde Catharina skulle sættes i kloster, og hun og hendes tilhængere begyndte derfor at danne en sammensværgelse.

For at give hadet mod Danmark luft beordrede han trods stærke advarsler fra sine bedste rådgivere et stort korps opstillet i Pommern. Czaren forlangte ikke alene de tidligere gottorpske dele af Sønderjylland, men også hele Holsten med fæstninger m.m. og truede med at bruge magt, hvis den danske regering ikke ville gå ind herpå². Kongen svarede ikke direkte, men indvilgede i at forhandle herom, hvor det passede czaren, der be-

¹ Moltkes Ark. Pk. Generalitetet, Arm. 1761-62, læg: Brieffe: Skriv. fra O. Kr. Sekr. grev Ahlefeldt 6/6 1762.

² Moltkes Ark. Pk. Generalitetet, Arm. 1761-62; læg: Papiers relatifs a la guerre que nous avons a craindre de la part de la cour de Russie 1762: »Ultimatum«, 4 breve fra Saldern (?). Kopi af adresse til czaren.

stemte, at forhandlingerne skulle finde sted i Berlin med Frederik II som opmand. Møderne begyndte derefter i juli, fra dansk side deltog stiftamtmand Carl Juel og vicekansler Cai Rantzau¹.

Frederik II havde regnet med russisk hjælp mod Ostrig og blev meget fortørnet på Danmark, fordi vi ikke straks faldt til føje. Først foreslog han czaren at udsætte hævntoget til næste år, derefter forklarede han ham, at der skulle meget store styrker til både til lands og vands. Men intet hjælp, og Frederik II lod vor regering mærke sin vrede. De andre garantimagter var alle krigstrætte, og afslog at hjælpe os, så vi kom til at stå alene – som 100 år senere.

Den 10. marts 1762 bevilgedes markgreve Frederik Ernst's afskedsansøgning, og Saint Germain overtog kommandoen. Han havde i de foregående dage ført indgående forhandlinger med kongen og konseillet og nedfældet sine planer i to skrivelser, hvis indhold gik ud på²:

Selv om den kommende krig var os påtvungen og derfor var en defensiv krig, burde den føres offensivt såvel til lands som til vands med det formål at tilføje fjenden så stor skade, at han foretrak at slutte fred. Denne opgave kunne ikke løses tilstrækkeligt, hvis man nøjedes med at slå nogle russere ihjel. Det ville ikke påvirke czaren, der let kunne skaffe erstatning. Derimod kunne flåden efter at have rensat Østersøen for fjendtlige orlogsskibe hærge kysterne, opsnappe konvojer, kaste styrker i land for at brænde magasiner og afbryde broer og derved ødelægge russernes muligheder for at nå vore grænser.

Det ville være påkrævet at føre krigen udenfor grænserne og underholde korpset i det besatte land, så fjenden ikke kunne skaffe sig levnedsmidler der. Derfor må man absolut komme fjenden i forkøbet, og dette var et af de vigtige punkter i al krigsførelse.

Fjenden ville sikkert være stærkere end vi og især råde over lette tropper, som han kunne kaste ind i vore flanker og ryg. Det var derfor nødvendigt at sætte sig fast i et begrænset område

¹ Tyske Kanc.: Geh. reg.: 9/7, 12/7, 31/7.

² Moltkes Ark.: Pk.: Generalitetet: læg: Papiers relatifs: 12/3 1762.

gennemskåret af floder, sumpe og andre hindringer hvor man ved langtrækkende artilleri kunne hindre fjenden i at benytte sin overlegenhed.

Derfor måtte man besætte linien mellem Wismar og Schweriner-søen og fra sidstnævnte langs Stør og Elde før fjenden og især sikre sig Lübecks område. Kom fjenden før os til disse linier, ville Holsten være tabt helt op til Rendsborg inden nytår.

Alle forberedelser måtte træffes straks. Officerer måtte sendes frem for at rekognoscere stillingerne og skaffe efterretninger om fjenden. Transport- og levnedsmidler måtte samles, og ved levnedsmidler forstod Saint Germain ikke hø og halm, der kunne fås i det besatte land.

Der burde oprettes depoter af veluddannet erstatningsmandskab, heste, våben m.m. til at udfylde tab under felttoget. Den hær, der stadig blev kompletteret, ville have en absolut fordel i forhold til en fjende, der ikke rådede over de samme hjælpekilder.

Samtidig skulle et mindre korps stå klar i Rendsborg til at bemægtige sig Kiel, afvæbne og evakuere de fyrstelige tropper og inddrive forsyninger til magasiner, hvorfra de ad søvejen kunne sendes til hærens venstre fløj, medens den højre fløj skulle forsynes ad Elben.

Denne plan tiltrådtes også af konseillet, der bestemt udtalte, at det ikke kunne være tale om at afstå selv den mindste del af Sønderjylland, hjertet i de danske besiddelser, som Bernstorff skrev til vor gesandt i London¹.

Saint Germain rejste straks til hertugdømmerne, hvor han overtog kommandoen². For rettidig at kunne besætte det lybske og mecklenborgske område ville han samle så stor en styrke som muligt tæt ved grænsen, og allerede den 16. marts var hans stabschef, general Gähler, kommen til det nordligste kantonnement i Haderslev for at sætte marchen i gang³. Denne fandt

¹ Tyske Kanc.: Geh. Konseillet: Betænkning 22/3 1762.

² Moltkes Ark. Pk.: Breve fra feltmarskal Grev Saint Germain: 23/3. — Krigskanc.: O. Kr. Sekr. indk. Br.: 17/4.

³ Ibid. Gählers Ark. Pk. Troppesaml. 1758-63: Ordrebog. 1-27.

sted således, at der efterhånden samledes en kolonne under grev Danneskjold Laurvig, der ad hærvejen skulle nå Bramsted den 25. marts, medens en anden under prins Emil af Augustenborg over Itzehoe skulle være i Ultzburg samme dag, samtidig med at Saint Germain opslog sin kommandostation på Segeberg. Til sikring af denne koncentration skulle 8 norske bataljoner og 20 danske eskadroner besætte Trave mellem Segeberg og Oldesloe, medens 16 danske eskadroner sikrede mod Hamborg i egnen syd for Bramsted.

Under marchen skulle regimentskvartermestrene, furernerne og furerskytterne sendes i forvejen for at udtage lejrpladser og finde vejvisere¹. Soldaterne skulle have brød for 4 dage i tornystrene og for 12 dage i brødvognene. Kød var der sørget for undervejs fra kvægparker, og civiløvrighederne skulle lade vejene bringe i brugbar stand ved udskrevne bønder.

Efter at arméen den 25. marts var samlet i egnen mellem Bramsted og Ultzburg, indtog den de følgende dage den endelige opstilling mod Lübeck². Langs grænsen stod fra Heiligenhafen bugt det norske fodfolk og et norsk dragonregiment, derefter fulgte de danske og norske grenaderbataljoner, livregiment, dragoner og det andet norske dragonregiment. Mellem Segeberg og Oldesloe opmarcherede det danske hvervede fodfolk og bag det med front mod Kiel og Hamburg resten af det danske rytteri, medens artilleriet parkerede ved Oldesloe og Segeberg. Medens Gæhler med staben og feltkommissariatet blev i Segeberg, skød Saint Germain derefter sin personlige kommandostation frem til det lille slot Mori på grænsen til Lübeck. Ved siden af de sædvanlige garnisonssygehuse var der under hele sikringsperioden oprettet to store lazaretter, et i Fokbæk i Sydslesvig, og et i Kellinghusen i Holsten. Det førstnævnte var nu for langt tilbage,

¹ Krigskanc. Papiere betreffend den Feldzug in Mecklenburg 1762: Opbrudsbefaling for Jydske Regiment af 20/3.

² Krigskanc. Gæhlers Ark.: Pk.: Troppesaml. Ordrebog 1-27. — Moltkes Ark.: Pk.: Breve fra S. Germ. 29 3, 1 4, 5 4. — Krigskanc.: Kgl. Res.: 5,5 1762. — ibid. 0. Kr. Sekr. udfærd. Håndbr.: nr. 855. — ibid. Generalfeltkom.: Registr.: 5 5, 21/6.

og der oprettedes derfor et fremskudt lazaret på 100 senge i Föhrenbüttel vest for Segeberg. Til pasning af de syge også under den videre fremrykning, beordredes en del invalider og samtlige barnløse soldaterkoner sendt frem fra garnisonerne. Hvert kompagni havde ved udrykningen medført 6 koner til vask m.m.

Noget senere kom kongen til arméen og tog ophold på slottet Travendahl, hvortil vagten afgaves af de norske bataljoner, for at han kunne få den nærmeste forbindelse med disse afdelinger¹.

Et preussisk korps under prins Eugen af Württemberg havde overvintret i det østlige Mecklenburg med hovedkvarter i Rostock². Da både Rusland og Sverige trak sig ud af krigen, havde korpset pludselig ingen modstander overfor sig. Ved rygterne om vor opmarch ved Lübecks grænse sendte prinsen en adjutant til Lübeck, og han kom tilbage den 2. april om aftenen. Næste dag blev korpset alarmeret, og oberst Belling, der lå i Dieckhof, fik ordre til at rykke mod grænsen med en del af sit husarregiment, der et par dage efter forstærkedes med en hessisk bataljon, der havde ligget i Bützau. Belling besatte Schwerin med bataljonen og størstedelen af sine husarer og sendte patruljer frem mod grænsen. Samtidig lod prinsen broen ved Dassau undersøge.

For Saint Germain blev spørgsmålet nu, om det var preussernes hensigt at besætte linien Wismar-Schwerin-Elben for at holde stillingen åben for russerne og forhindre, at Saint Germain kunne nå at besætte den før russerne³. Han skrev derfor til Moltke, om han måtte kaste preusserne tilbage og besætte linien, idet han udtalte, at han i øjeblikket var stærk nok dertil; men var russerne først kommen, ville han næppe kunne gøre det. For at kunne foretage denne fremrykning ville det være en fordel at bygge en bro over Trave ved Meusling, hvorved

¹ Krigskanc. O. Kr. Sekr. udfærd. Håndbr.: nr. 934.

² Tyske Kanc. Relationer fra Lübeck: 29/3, 1/4, 11/5.

³ Moltkes Ark.: Pk.: Breve fra S. Germ.: 29/3, 1/4, 5/4, 9/4, 21/4, 7/5.

han kunne komme ind på lybsk område sonden om staden, og en tilsvarende ved Herrenfehre nord for staden til brug for artilleriet. De derværende færger var ikke store nok, da den ved Meusling kun kunne tage 200 mand i timen og Herrenfehre 3–400 mand ad gangen.

Anmodningen blev straks afslået; og gentagne indstillinger, der var aflattet i en lidt skarp tone, gik det ikke bedre, da regeringen ikke ønskede at få skinnet af at være fredsbryder. Han tog sig imidlertid afslagenes form meget nær, og den 7. maj skrev han, at man ved at behandle folk groft nok kan få dem til at tie, men det hjælper ikke. Desværre brugte han selv denne form overfor krigsministeren og især overfor feltkommissariatet.

I slutningen af april trak prins Eugen sit korps mod Sachsen for at forene sig med Frederik II¹. Tilbage i Mecklenborg blev oberst Belling med 5 eskadroner husarer og 2 bataljoner for at inddrive så meget som muligt af den brandskat, Preussen havde pålagt det arme land, hvad der viste sig meget vanskeligt trods trusler om at afbrænde amtshusene. Han måtte derfor til sidst slutte en aftale med godsejere og højere embedsmænd om betalingen af de resterende 377.300 thaler, inden udgangen af oktober 1762, og han tog endog de mecklenborgske kommissærer med som gidsler. Aftalen blev endelig underskrevet den 29. maj, og obersten rømmede derefter hertugdømmet.

Den danske stats udgifter havde i fredsåret 1757 været 4.309.000 rdl., hvoraf søetatens budget havde beløbet sig til 932.000 og landetatens til 1.880.000². Nu i 1762 var søetatens budget oppe på 1.449.000, landetatens på 2.717.000 og civil-etaternes på 2.876.000, så den samlede udgift beløb sig til 7 millioner. For at skaffe disse store summer, måtte staten gøre store

¹ Moltkes Ark. Breve fra S. Germ.: 11/5, bilag Clausenheim 4/5. — Tyske Kanc. Rel. fra Lübeck: 27/4. — Staats und Gelehrte Zeitung, Altona: 23/4. — Krigskanc.: Gählers Ark. Pk.: Troppesaml.: Liquidations Sache.

² Nathanson: Historisk-statistisk Fremstilling af Danmarks National- og Statshusholdning (1844), 344. — Schovelin: Fra den danske Handels Empire (1899), 61.

lån i banken, hos private handelshuse og institutioner, og efter krigen blev gælden opgjort til $8\frac{3}{4}$ million, hvoraf de 367.000 var lånt i Norge, Altona havde måttet udrede 300.000 og Flensborg 200.000, medens resten stammede fra Danmark. Men det var absolut nødvendigt at råde over en million kontant ved indrykningen i Mecklenborg, og det nærmeste sted, hvor en så stor sum kunne lånes, var »Unsere Erbunterthänige Stadt Hamburg«¹. Men staden var ikke villig til at låne os pengene af frygt for russiske repressalier. Skønt vor resident, v. Johnn, pressede stærkt på, trak forhandlingerne i langdrag. 13. juni fik Saint Germain ordre til at lade prins Emil med 8 eskadroner kyrasserer, 4 eskadroner dragoner og 8 bataljoner besætte stadens område. Eksekutionen fandt sted den 18. ved daggry, og inden aften var Hamburgs omegn besat indtil stadens porte. Samtidig fik kommandanten i Glückstadt ordre til at armere et par skibe, for at kunne blokere på Elben, og fregatten Havfruen blev afsendt fra København til Elben. Da magistraten ikke bøjede sig med det samme, fik Saint Germain ordre til at holde det fornødne belejringsskyts parat. Endelig den 21. juni bevilgede staden lånet, og den 23. havde den sidste danske soldat forladt dens område.

Trave var sejlbare helt op til Oldesloe². Herfra og til Lübeck gik løbet hovedsagelig fra vest til øst, men ved staden drejede den mere i nordlig retning, og faldt med mange snoninger ud i Østersøen ved Travemünde. Et stykke udenfor munden fandtes en barre, der gjorde det nødvendigt at omlade varerne fra de større skibe til både og pramme, hvis sejlads op til Lübeck

¹ Tyske Kanc. Geh. Reg.: 16/3, 6/4, 20/4, 24/4, 27/4, 4/5, 12/6, 20/6, 21/6, 24/6, 5/7. — Tyske Kanc.: Rel. fra Hamburg: A II, nr. 6: 17/6, 18/6, 19/6, 20/6, 21/6, 22/6, 24/6, 1/7, 2/7, 6/7, 9/7. — Krigskanc. Kgl. Res.: 13/6. — *ibid.* Ref. Sag. 23/6. — Krigskanc. Gæhlers Ark. Pk. Troppesaml., læg: Plan for besættelsen af Hamburg. — Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt, III (1833), 462.

² Tyske Kanc. Geh. Reg.: 16/3. — *ibid.* Rel. fra Lübeck: 9/3, 19/3, 23/3, 30/3, 2/4, 6/4, 13/4, 20/4, 27/4, 4/5. — Krigskanc.: O.Krigs Sekr. udf. Håndbr.: nr. 424. — Umständeliche Geschichte der kaiserlichen und freyen Stadt Lübeck (1805). — Scheel: Krigens Skueplads (1785).

vanskeliggjordes ved de mange snoninger, og ofte af modvind. Travemünde blev derfor den vigtigste havn, og da arméen var opmarcheret i nærheden af Lübeck, blev alle forsyninger fra de danske øer fragtet over hertil. Det betød store indtjeningsmuligheder for stadens borgere, der hadede russerne og var danskvenlige. Men magistraten frygtede også her russiske represalier og forstærkede stadens befæstning og forøgede garnisonen i Travemünde, der var dækket af et citadel og en vold mod landsiden.

I denne periode skal der være kommen 72 skibe med 52.000 tdr. havre og 29 skibe med 23.000 tdr. rug, foruden en del med ho fra de danske øer. Travemünde spillede derfor allerede om foråret en meget stor rolle for arméens forsyning. Men var denne først rykket ind i Mecklenborg, ville den blive meget værdifuld som magasin, hvortil varer kunne sejles, opmagasineres, bearbejdes, og hvorfra de kunne videresendes til arméens venstre fløj.

Som nævnt ønskede Saint Germain krigen ført udenfor kongens riger og lande, dels for at beskytte dem mod plyndring og brandskatning, dels fordi Holsten havde meget få og dårlige forsvarsmuligheder. Han ønskede derfor krigen ført på mecklenburgsk område¹. Mecklenburg begrænsedes mod syd og tildels mod vest af Hannover og Preussen, mod vest af Svensk Pommern. Det er bakket med vidtstrakte skove, søer, sumpe og vandløb, der enten løber ud i Östersøen eller i Elben, og da faldet ikke er særlig stort, har de næsten alle bløde bredder og bund. Den vestlige bred er som oftest højere end den østlige, så den egner sig til forsvar mod en fjende, der kommer fra Pommern. De to vigtigste stillinger var linierne Wismar-Schwerin-Elben og fra Rostock, langs Warnau til de store søer ved Plau.

Den førstnævnte stilling egnede sig fortrinligt for vor armé, idet der mellem den svenske og derfor neutrale stad Wismar og Schweriner-søen kunne anlægges en hovedstilling bag Vichtel, der kunne stemmes op, takket være mange vandmøller. Øst for

¹ Scheel: *Krigens Skueplads* (1785), 535 fl. — Tyske Kanc.: *Relationer fra Mecklenburg: Instruks for Holstein* 3,7. — Raabe: *Mecklenburgische Vaterlandskunde* (1892). Enkelte by- og amtsskildringer.

den kunne anlægges fremskudte stillinger langs de åer, der fra syd samles i Wismar. Syd for søen var terrænet ufremkommeligt med vidtstrakte skove, sumpe, floder og kanaler, hvorover der kun førte få veje, så forsvaret kunne organiseres om de enkelte pas. Mellem denne linie og Trave fandtes også en hel del åer, der bød gode muligheder for forsvar, og som havde den fordel, at forsvareren kunne støtte sin højre fløj til det hannoveranske Lauenborgs grænse.

Den anden linie havde venstre fløj i Rostock, der i forvejen var befæstet, og fulgte derefter Warnau mod syd. Denne flod er landets største og sejlbar temmelig langt op. Der fandtes derfor en række forholdsvis store byer ved dens bredder, og det var så heldigt, at de næsten alle lå på den venstre bred og endnu havde de gamle volde eller mure, som ville være en støtte for et forsvar mod øst. Indsejlingen til Rostock ved Warnemünde var ligesom ved Travemünde spærret med en barre, men her med smalle løb, der dog let kunne spærres med et enkelt skib. Stillingens højre fløj mellem de store søer bød mange muligheder for spærring af passagerne og for fremstød mod en fjende, der opererede mod venstre fløj. Vor gesandt i Mecklenborg, oberst grev Holstein, kendte Saint Germain fra sin tjeneste i den franske hær, og han udtalte, at marskallen ved at forberede 5—6 fordelagtige stillinger og hurtigt rykke fra den ene til den anden i kraft af sin dygtighed, kunne holde russerne stangen i to felttog.

Vor gesandt i St. Petersborg, grev Haxthausen, meldte den 1. juni, at der et par dage før var afholdt et statsråd under czarens forsæde¹. Man havde her vedtaget dels at tiltræde det danske forslag om fredsforhandlinger, vel for at lulle den danske regering i søvn, dels at godkende angrebsordren til den russiske armé, der var under samling i Pommern. Czarens holstenske minister, Caspar Saldern, havde udtalt, at han nok skulle skaffe

¹ Tyske Kanc.: Rel. fra St. Petersborg: 21/5, 1/6, 24/5, 4/6, 2/6, 13/6. — Tyske Kanc.: Geh. Reg.: 22/10, 16/11. — Moltkes Ark.: Pk.: Generalitetet, læg: Papiers relatifs: Brev fra Saldern, 23 7.

en afskrift af ordren, og han sendte den også den 6. juni med den kejserlige kurer til de fyrstelige tropper i Kiel, og derfra gik den til borgmester Otte i Egernförde, og fra ham til Bernstorff.

Allerede i marts var der givet ordre til opstilling af en armé ved Kolberg, som russerne havde erobret året før under anførsel af Ruslands dygtigste general, grev Peter Alexandrowitz Rumjanzow, den senere Sadunoiskij, hvis korps på 17 infanteriregimenter og noget rytteri endnu stod i omegnen af staden. Nu skulle det bringes op til at omfatte 25 infanteri- og 12 kavalleriregimenter, foruden et stort antal lette tropper, ialt ca. 40.000 mand med over 45.000 heste¹. Nogle af disse forstærkninger sagdes omkring 1. april at være sat i march fra Moskva, andre skulle komme fra Polen over Weichsel. Hovedstyrken kunne derfor næppe være operationsdygtig før i juli. Forsyningerne måtte næsten alle bringes ad søvejen fra Reval, da Pommern var fuldstændig udpist under de foregående kampe, og transport på aksel ville fordre et meget stort antal udskrevne heste, således brugte hovedkorpset 52 firspændige trainvogne alene til havre.

Kolberg red mindede en del om Jyllands vestkyst, og da der ofte herskede voldsomme pålandsstorme, var den meget farlig og vanskelig. Der fandtes dog en lille havn vest for staden i Persante's munding, men den var grundet og kunne kun besjles med lods. Ad denne vej måtte russerne altså skaffe alle forsyninger lige fra kanoner og ammunition til havre og rug, og det voldte så store besværligheder, at den russiske hovedstyrke ikke nåede at passere Oder.

Den kejserlige ordre til general Rumjanzow af 30. maj udtalte, at krigen var uundgåelig og kunne betragtes som erklæret². Den skulle begynde i indeværende felttog, og Rumjanzow skulle oprette de fornødne magasiner, der skulle baseres på Kolberg, hvortil der ville komme forsyninger til 80.000 mand i 2 år. Det

¹ Moltkes Ark.: Pk. Generalitetet: Papiers relatifs: Adressen til czaren. — Marchorden: Tyske Kanc. Rel. fra Mecklenborg: 9/7 og Staats und Gelehrte Zeitung, Altona, 9/7.

² Tyske Kanc. Rel. fra St. Petersb.: bilag til 26 5, 6 6.

russiske admiralitet havde fået ordre til at sende admiral Spiridow med eskadren fra Reval og 20 mindre handelsfartøjer af sted, og samtidig skulle Rumjanzow udskrive alle brugelige både. Der skulle snarest oprettes et magasin i den preussiske fæstning Stettin, hvis kommandant han skulle forklare, at Frederik II havde stillet den til czarens rådighed som våbenplads. Desuden skulle han oprette magasiner ved opkøb fra egnene, og penge hertil ville snarest blive afsendt. Han skulle bede den svenske regering i Stralsund om fri passage for handelsskib ved Swinemünde, og om i nødsfald at måtte benytte Stralsund eller andre havne.

Af de modtagne meldinger ville han vide, at den danske hær var klar. Men czaren regnede med, at den ville holde sig i ro, da han havde ladet den danske regering vide, at han ville gå ind på en fredskongres.

Såsnart Rumjanzow havde truffet de fornødne forholdsregler til arméens underhold, skulle en avantgarde rykke frem. Samtidig skulle han udstede et manifest om, at da kongen af Preussen havde trukket sine tropper bort fra Mecklenburg, der havde lidt så meget, så czaren sig desværre nødsaget til at besætte landet, for at det ikke skulle blive udnyttet af andre.

Avantgarden skulle bestå af 10.000 mand fodfolk, rytteri og artilleri, men den måtte ikke give anledning til fjendtligheder eller handle overilet. Den skulle rykke frem til Rostock-Güstrow-Wahren, der dannede en fordelagtig linie, og egnede sig til magasiner. Rostock skulle forsynes fra Kolberg af søvejen, de andre ved køb og udskrivninger, der skulle betales kontant.

Holdt danskerne sig i ro, skulle han snarest besætte den næste linie over Wismar og Schwerin og oprette magasiner der. Da denne linie lå langt fremskudt, og nær den danske grænse, skulle han, efterhånden som avantgarden rykkede frem, skyde andre regimente ind i Mecklenburg, således at i hvert fald størstedelen af hans armé stod der ved begyndelsen af juli.

Hvis den danske hær mod forventning rykkede ind i Mecklenborg, skulle han gå mod den med hele sin styrke og tvinge den til at rømme landet.

På grundlag heraf udarbejdede Rumjanzow en detaljeret marchordre for sit korps. Den gik ud på, at hovedstyrken skulle bryde op fra Kolberg og rykke frem over Treptow-Wollin-Swinemünde-Usedom til Anclam. Der skulle den dele sig i 3 kolonner, hvoraf den nordlige skulle gå over Demmin-Tessin til Rostock, den midterste og stærkeste over Malchin mod Güstrow, og den sydligste over Stavenhagen til Wahren. Samtidig skulle 3 rytterkolonner passere Oder ved Stettin, hvoraf den nordligste skulle støde til hovedstyrken i Anclam, medens de 2 andre skulle gå mod Wahren, den ene over Neubrandenburg, den anden over Wolfshagen. Endelig skulle en kosakstyrke, der passerede Oder ved Schwedt, gå over Wolfshagen mod Wahren. Ordren blev ikke holdt meget hemmelig, for den 5. juni kunne den læses i avisen i Altona, og samtidig fik grev Holstein en afskrift af Mecklenborgs statsminister Bassewitz.

General Brandt førte kommandoen over den russiske avantgarde¹. Han må være brudt op den 21. juni, da han nåede Anclam i løbet af den 3. og 5. juli. Den 9. juli besatte et kommando Demmin og begyndte at rekognoscere frem til Warnau. Samtidig besatte rytterkorpset Neubrandenburg med 6 regimenter, og den 10. juli nåede et kommando på 100 kosakker og 50 husarer Wahren, hvor der oprettedes et meget betydeligt magasin. Fra alle sider roses russerne for hensynsfuldhed mod bønderne og for at betale varer og rekvisitioner meget rundeligt og altid kontant. Et par dage efter rygtedes det i Wahren, at et stort dansk kommando var set ved Petzlin længere mod øst. Kommandanten trak sig straks tilbage med sine kosakker og husarer og krigskassen, men da det viste sig at være blind alarm, kom han tilbage med de 50 husarer og 600 kosakker. Han var nu så stærk, at han kunne sende kommandoer frem, og den 17. røvede nogle kosakker en hel del får ved Parchim og truede en bondekone med at ville æde hende².

¹ Tyske Kanc. Rel. fra Meckl.: 8 7, 10 7, 13 7. — Kjøbenhavns Post-rytter 12/7.

² Tyske Kanc. Rel. fra Meckl.: 16 7.

Kosakkerne udbredte almindelig rædsel og skræk overalt ved deres vilde udseende og optræden. Fra forskellige sider fortalte, at de var mestre i den lille krig, og særlig kastede sig over deres fjenders flanker og ryg¹. Mindre rytterkommandoer burde aldrig sendes ud alene, da de i så fald var fortabte. Man skulle sørge for altid at have blødt, sumpet terræn ud for flankerne, da kosakhestene ikke kunne komme frem derover. Kosakkerne var bevæbnede med lanse, bue og pile, og kom som en stormvind ind over de uforberedte styrker. Men de var bange for kanon- og musketild, og man måtte endelig indprente mandskabet, at kosakkernes skrækelige skrigen og store skæg endnu aldrig havde slået nogen tapper mand ihjel.

Da czaren endnu midt i juni ikke havde svaret på den danske henstilling, men de russiske tropper stadig rustede, indsendte Saint Germain den 16. juni en indstilling til kongen om at træffe de fornødne forsvarsforanstaltninger². Han foreslog derfor, at prins Carl af Bevern skulle stå i Rendsborg med 8 bataljoner og artilleri klar til ved fredsbrud at kunne afvæbne og evakuere de fyrstelige tropper. Derefter skulle han sætte en udskrivning af levnedsmidler i gang i hertugdømmet og efter at være blevet afløst af husarer og jægere hurtigst muligt slutte sig til arméen. Lübeck skulle besættes og hæren rykke ind i Mecklenborg og grave sig ned i stillingen mellem Wismar-Schwerinersøen langs Stør og Elde til Elben. Travemünde skulle besættes og indrettes til magasin med skibsforbindelser frem til venstre fløj, og samtidig skulle der oprettes et magasin ved Elben med lignende opgaver for venstre fløj.

Indstillingen blev grundig behandlet i konseillet, og der indkaldtes skriftlige udtalelser fra andre fremtrædende personer³. Da kongen fik afskriften af ordren til Rumjanzow, gav han den 23. juni marskallen ordre til at træffe de fornødne foranstalt-

¹ Moltkes Ark. Pk. Generalitetet: Papiers relatifs: Pro Memoria. — Tyske Kanc.: Rel. fra St. Petersb. 26/5, 6/6.

² Krigs. Kanc. Kgl. Res.: 23.6 med indlæg.

³ Moltkes Ark. Pk. Generalitetet: læg: Brieffe denen Troublen: To udtalelser uden underskrift af 18 7 1762.

ninger til landets forsvar¹. Han skulle forhandle med lybekkerne om Travemünde. Hvis de afslog, skulle han handle efter almindelig krigsbrug. Der skulle oprettes et stort magasin i Travemünde og et mindre i Slutup på den anden side af Trave og samtidig et i Altona ved rentekammerets og generalkommissariatets foranstaltning. Den valgte stilling skulle forskanses og befæstes. Hvis han fandt det fordelagtigt, måtte han rykke længere ind i Mecklenborg. Alt, der udskreves af levnedmidler, fourage, korsel m.m., skulle betales med rede penge. Til slut pålagdes det ham, at vore tropper kun i nødsfald måtte betræde svensk og lauenborsk grund.

Marskallen havde i forvejen bedt Lübeck om tilladelse til i påkommende tilfælde at måtte passere dens territorium og straks fået den². Nu bad han om at måtte lægge nogle afdelinger ind i lybske landsbyer, men fik afslag. Ikke desto mindre indkvarteredes en norsk grenaderbataljon og en eskadron den 29. juni tæt ved Travemünde. Samme dag lod vor resident, v. Clausenheim, magistraten sammenkalde til næste morgen kl. 7, og nu forlangte han Travemünde stillet til den danske hærs disposition. Men på dette tidspunkt var den allerede besat. Ved daggry havde den danske oberst grev Görtz ladet byen omringe og sit artilleri bringe i stilling. Kl. 3 om morgenen opfordrede han kommandanten til at kapitulere, hvad denne afslog. Der blev derefter skudt 4 lag fra det danske artilleri, som fæstningen besvarede med 5 lag. Men så lod kommandanten portene åbne og trak sin styrke tilbage til citadellet. Grenaderbataljonen rykkede ind og besatte byen, hvor der i hast indrettedes magasiner, bageri og lazaret. Et par dage efter afløstes den norske bataljon af en nørrejydsk national bataljon, der også senere besatte Schutup.

Samme dag begyndte vor armé at rykke ind i fyrstendømmet Lübeck³. Marskallen forlagde sit fremskudte hovedkvarter til

¹ Krigskanc. Kgl. Res.: 23/6.

² Tyske Kanc. Geh. Reg.: 16/3. — *ibid.* Rel. fra Lübeck: 6/4. — *Umständeliche Geschichte . . Lübeck* (1805).

³ Krigskanc. Gæhlers Ark. Pk. Troppesaml.: Ordrebog. — *Umständeliche Geschichte . . Lübeck* (1805). — *Militært Tidsskrift* 1892: Pflueg: Erindringer.

Schwartau, og man begyndte at slå pontonbro over Trave ved Tremsmühle, samme sted, hvor Christian III 1534 havde slået bro. Den var 240 fod lang og bestod af 20 forkobrede pontoner, der var 4 fod brede og lå med et mellemrum på 6 fod. Brobanen var 12 fod bred, og midterfaget blev svinget ud nogle timer hver aften af hensyn til skibsfarten. Traves bredder var meget bløde, og derfor blev der bygget en faskinvej ud til broen af træer fra de biskoppelige skove.

Den 9. juli 1762 begyndte indrykningen i 4 kolonner¹. Ved dag gry passeredes pontonbroen og færgen ved Herrenfehre af en major med 300 mand fulgt af 40 tømmermænd og 80 arbejdere med skansetøj. En time senere besatte 1/2 bataljon af søndre jydsk nationale regiment Schlutup. Kl. 5 red generalkvartermesterløjtnant Lehmann med 150 norske dragoner og 2 officerer samt furere og furerskytter fra hvert regiment over for at gå frem til den første nattelejr. Derefter fulgte regimenterne i den orden, de kom til broen, med kanoner og ammunitionsvoгне forrest. Hver mand bar brød for 4 dage i tornystret, medens der på brødvognene var brød for andre 4 dage. Bagagetrænet skulle foreløbig efterlades. 1. kolonne bestod af 14 bataljoner: garden, 5 grenaderbataljoner, 2 danske og 1 norsk hvervet regiment og 2 norske nationale bataljoner. Kolonnen var under kommando af hertugen af Augustenborg og besatte om aftenen vandløbet, der fra Dachau ved grænsen til Lauenborg gik over Schönberg til Dassau, med 3 grenaderbataljoner fremskudt. Da chefen for oldenborgske regiment, oberst Sames, var kommen over broen, så han 2 preussiske officerer stå og betragte soldaterne. Han genkendte den ene som Frederik II og beordrede bajonet på, geværet skuldreret og parademarch. Kongen vinkede af og sagde derefter til obersten, at regimentet førte sig godt. Det havde været ham en glæde at se grenadererne, men rytterne havde imponeret ham, det var glimrende folk og heste.

Dagen efter rykkede 1. kolonne frem til egnen omkring

¹ Krigskanc. Gæhlers Ark. Pk. Troppesaml.: Ordrebog, 28 ff. — Ny Magasin for militair Videnskabelighed II (1828), 115–117. — Sames: Historiske Notitser om det forrige Oldenborgske Infanteri Regiment.

Grevesmühlen¹. Samtidig passerede 2. kolonne under generalmajor grev Schmettau over Trave. Han havde major Pflueg som generalkvartermesterløjtnant og en avantgarde på 1 major med 50 norske dragoner og 200 mand, 24 tommermænd og 60 arbejdere, og kolonnen talte 1 danske og 4 norske bataljoner. Den slog denne aften lejr langs vejen fra Schönberg til Rehna.

Den 11. juli nåede første kolonne linien mellem Wismar og søen, og marskallen, der hele tiden havde fulgt denne kolonne, opslog sin kommandostation på Mecklenborg. 2. kolonne nåede til terrænet mellem Gadebusch og Gross Bruit. 3. kolonne under prinsen af Bernburg passerede Trave og nåede til lejren ved Dassau for at fortsætte efter 1. kolonne. Endelig fulgte 4. kolonne den 12. over broen, foreløbig kun med Römelings norske brigade, alt bagagetrænet og krigskassen. Hertil sluttede prins Carl af Bevern sig snart, da de fyrstelige tropper i forvejen var evakuerede til Reval af russiske skibe.

Den 13. juli var hovedstyrken fordelt således: Åerne øst for Vichtel var besat med de norske dragoner i Krassow, garde-bataljonen og 5 grenaderbataljoner. Vichtel med 4 norske og 6 danske bataljoner, alt under kommando af prins Emil af Augustenborg. Bag højre fløj lå en brigade på 4 danske hvervede bataljoner. Bag venstre fløj op mod Wismar Bugt en division med 12 bataljoner. Marskallen havde selv 2 grenaderbataljoner slesvigsk og holstensk mandskab som stabsvagt. 2. kolonne under grev Schmettau nåede denne dag frem til Neustadt og Grabow.

Stillingerne var i forvejen rekognoscerede af ingeniørmajor Biellart og hans officerer, der alle havde gjort flere års tjeneste i de krigsførende hære². Man gik straks igang med udbygningen, opførte skanser ved passene med mellemliggende linier dækkede med palisader og forhug. Samtidig øvedes ivrigt besættelse, forsvar og modangreb, og marskallen og hans generaler var hele

¹ Krigskanc. Ark.: Gählers Ark. Pk. Troppesaml.: Ordrebog, 28 ff. — J. H. E. Bernstorffs ark., Wotersen: Brev fra general Schmettau 21/7.

² Militært Tidsskrift 1892: Pfluegs Erindringer. — Infanteriregiment II, 1745, anhang 2 og 3. — Københavns Posttrykker 23/7, 25 7. — Friis: Bernstorffske Papirer I (1904), 265.

dagen i sadlen for at lede øvelserne og rekognoscere. Frederik II synes igen at have været ved vore tropper og senere udtalte han til vor gesandt i Berlin, at stillingen var »excellente et respectable¹. Selv udtalte marskallen, at fjenden ikke kunne bryde igennem, hvis vore folk da ikke puttede hænderne i lommerne. Samtidig blev artilleriet samlet i en lejr ved Schlutup, der ligeledes befæstedes, medens der oprettedes et artilleridepot i en befæstet lejr ved Segeberg. Af rytteriet blev en brigade skudt frem til Schmettau, de to norske dragonregimenter tog opstilling ved Dassau, medens et rytterkorps på 32 eskadroner under grev Ahlefeldt til Langeland samledes ved Schwartau, og i nærheden heraf anbragtes desuden oberst Kroghs throndhjemske feltregiment, der lige var ankommen fra Norge². Pontonbroen bevogtedes af en nørrejdsk grenaderbataljon. Fra stillingen fremsendtes stærke kommandoer til rekognoscering af Warnau og de store søer i Wahren-egnen. Det kunne ikke undgås, at vore og de russiske kommandoer mødte hverandre, men begge parter veg omhyggeligt ud for ikke at blive fredsbrydere. Desuden havde man organiseret et fortrinligt efterretningsvæsen. Der fandtes dengang et meget stort antal officerer i vor hær, der havde nære slægtninge i den mecklenburgske adel, og hertugen og hans statsminister var begge ivrige for at skaffe oplysninger, støttede af den mecklenburgske kommissær ved de russiske tropper, kammerråd Møller.

Hvad flåden angik, var der den 28. januar udgået ordrer til enrolleringscheferne om at udskrive så mange søfolk som muligt til at møde efter nærmere ordre³. Samtidig var man begyndt at ekvipere 24 orlogsskibe, 12 fregatter og 2 hukkerter. Men en månedstid efter meldte admiralitetet, at der ganske vist var

¹ Ny Magas. for milit. Vid. II (1828). Sames: Hist. Notitser om det forrige Oldenborgske Infanteri Regiment. — Tyske Kanc. Rel. fra Meckl.: S. Germ. til Bernstorff 15/7.

² Krigskanc. Gæhlens Ark. Pk. Troppesaml. Ordrebog. — Saint Germain's breve til Schmettau i Danske Magazin 6.r. IV (1928), 31 ff. (12/7, 14/7, 15/7, 17/7).

³ Admiralitetets arkiv, prot. over Geh. ordrer: 28,1, 13,4, 6,5. — Garde: Efterretn. om den danske og norske Somagt III (1833), 423 ff.

enrolleret 14.423 sømænd, men deraf var 3502 i fremmed tjeneste og 5087 kunne ikke undværes ved koffardi- og kystfart, så der kun var 5834 tilbage. Omtrent samtidig blev det første »sæt« skibe lagt uden for bommen. Det bestod af 7 orlogsskibe, 5 fregatter og 1 hukkert, og deraf sendtes 22. april 4 fregatter under kaptajn Ackeleye til Ostersøen¹. Han skulle krydse langs Liflands, Preussens og Pommerns kyster og ved de sædvanlige samtaler søge at skaffe efterretninger om transporter af ammunition, mandskab og proviant til Riga, Königsberg og Kolberg. Hvert af disse steder skulle han sende en chalup ind med en »viitig og tilforladelig person« for at udforske, hvad der skete.

Kort efter havde man samlet et stort antal frifolk i København, og 3. maj gik viceadmiral grev Danneskjold Laurvig med 6 orlogsskibe, 2 fregatter og 1 hukkert som sikring for transportskibene til Egernfærde². Denne eskadre fik 16. juni ordre til at forene sig med fregatterne, hvoraf Havfruen under kaptajn Ackeleye fik ordre til at gå til Elben i anledning af den hamburgske lånesag. Eskadren skulle holde farten fra Kolberger Heide til Bornholm med skibe krydsende fra Travemünde til Dünamünde. Skibe, man mødte, skulle visiteres, men der måtte kun bruges magt, når man blev angrebet.

2. sæt var nu også ekviperet, og 29. juni fik admiral de Fontenay ordre til at forene de to eskadrer under sin kommando³. Da der var stor mangel på mandskab, blev arbejdet på Holmen standset, hvorved den kunne afgive 280 sømænd, og desuden fik

¹ Admiral. Ark.: Prot. over Geh. ordr.: 131. — Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt III (1833), 423 ff.

² Admiral. Ark. Prot. over Geh. ordr.: 16/6, 29/6. — Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt III (1833), 423 ff.

³ Admiral. Ark. Prot. over Geh. ordr.: 29/6, 6/7. — *ibid.*: Registr. over indkomne breve: Fontenay: 21/6, 3/7, 8/7, 22/7, 27/7, Ackeleye: 7/6, 26/6, 2/7, 13/7, 23/7, 6/8, Laurvig: 8/6, 11/6, 18/6, Mösting: 14/7, 3/8, 11/8, 18/8, Stibolt: 5/7, Ulrich: 11/6. — Garde: Efterretn. om den danske og norske Sømagt III (1833), 423 ff. — Moltkes Ark. Pk. Generalitetel. læg: Brieffe denen Troublen: Meldinger fra Søetaten. — Tyske Kanc. Geh. Reg.: Til O. Krigs. Sekr. Holstein: 21 4, 11/6, 16 6, 19 6, 23 6. — *ibid.*: Rel. Hamborg: 17/6, 17/7, 20/7, 23/7, 25/7, 26/7, 30/7, 3/8, 4/8, 6/8, 7/8, 10/8. — Krigskanc. Kgl. Res.: 21/7. — *ibid.* Ref. Sag.: 12/7, 24/7.

eskadren 3140 soldater ombord som soldateske, og heri indgik alle fangne desertører. Admiralen skulle foreløbig krydse mellem Bornholm og Rostock, en hukkert skulle blive ved København for at bringe ordrer, 2-3 fregatter skulle gå til Frederiksort og krydse mellem Kiel og Neustadt for at holde øje med de fyrstelige transportere, og der indløb også værdifulde meldinger fra dem om de kielske troppers overførsel til Rusland. For at spærre Rostock for russerne skulle 2 orlogsskibe blokere adgangen til Warnemünde. For at forhindre, at russerne fik forsyninger ad Elben, blev fregatten Havfruen liggende, og en lille ø, Fettel, ovenfor Hamburg besat med et slesvigsk nationalt kompagni og 6 kanoner fra Glückstadt. Fontenay valgte imidlertid at krydse med alle orlogsmændene mellem Møen, Darsser Ort i Pommern og Dornbusch på Rügen, hvorved han både spærrede adgangen til Rostock og holdt sine orlogsskibe samlede. Hans styrke var derfor hele tiden samlet og kampklar, medens den russiske admiral Spiridow måtte bruge sine 17 orlogsskibe til sikring af den meget lange og udsatte transportlinie fra Reval til Kolberg. For at lette forbindelsen med flåden havde amtmand Mösting på Møen engageret en skipper, der hele tiden lå klar til at bringe breve ud til Fontenay.

Midt i juli havde den danske armé altså besat den ønskede stilling og udbygget den, medens den russiske avantgarde endnu ikke var kommen frem til sit første mål: Warnau. Medens vor venstre fløj mellem Wismar og Schwerinersøen var overordentlig stærk, var højre fløj mellem søen og Elben ret svag, bl. a. på grund af sin store udstrækning. Schmettaus styrke blev derfor forstærket med nogle frikorps og husarer. Tidspunktet til at foretage det næste spring til linien Warnau-Wahren syntes nu at være kommen. I breve til Schmettau havde Saint Germain allerede straks efter indrykningen omtalt tanken om at gå længere frem¹. Fra den 17. juli begyndte Gähler at udsende ordrer til

¹ Danske Magazin 6. r. IV. (1928). S. Germ. til Schmettau: 15/7, 17/7. — Tyske Kanc. Rel. fra Lübeck: Bilag S. Germ. til Bernstorff: 15/7, 18/7, 20/7. — Krigskanc. Gählers Ark. Pk.: Troppesaml. Ordrebog og læg: Die Bäcker in Rostock.

regimenterne om den videre fremrykning. Foreløbig blev de norske dragoner trukket frem til marskallens hovedkvarter, feltartilleriet til Grevesmühlen, rytterkorpset skulle til Gadebusch, Kroghs throndhjemiske regiment, der endnu lå i Holsten, til Grevesmühlen. Bagerne i Rostock blev sat i gang med at bage 10.000 brød om dagen, hvorved man kunne afbryde feltbageriet, der sammen med feltlazarettet skulle følge fremrykningen. Man ventede kun på den endelige ordre. Da forandrede situationen pludselig.

I St. Petersborg havde kejserinden besluttet at afsætte czaren¹. Han havde imidlertid opdaget komplotet og forsøgte den 9. juli at skaffe sig af med sin frygtede og forhadte gemalinde, men hun kom ham i forkøbet – den dag de danske overskred Trave. Samme dag havde kejserinden givet ordre til, at Rumjanzows armé skulle trække sig tilbage til Pommern, generalen afgive kommandoen til general Panin. Samtidig udtalte hun til Haxthausen, at han snarest skulle lade kongen vide, at hun ville lade udfærdige en note om, at hun ønskede det gamle venskab genoprettet. Den 17. blev czaren myrdet.

Efterretningerne nåede dengang kun langsomt frem. Først den 21. juli kunne vor gesandt i Schwerin sende et jublende brev: Dagen før var den russiske tilbagetrækning begyndt.² Den 20. juli havde kommandanten i Wahren fået ordre fra general Brandt om at lade sit mandskab aflægge troskabsed til kejserinden. Derefter skulle han overlevere magasinet i magistratens varetægt og afmarchere til Anclam. Den 29. juli meldtes, at general Brandt med sine sidste folk netop havde forladt Anclam for over Usedom at rykke til Kolberg, hvor hele korpset skulle samles for at blive sejlet hjem, og samtidig trak rytterkorpset sig tilbage til Weichsel.

»Kongens lykkelige stjerne har her gjort et mirakel«, skrev

¹ Tyske Kanc. Rel. fra St. Petersb.: 29/6, 10 7, 2/7, 13 7. — Moltkes Ark. Breve fra S. Germ.: 3 8. Kurtzer Extracte einiger Brieffe. — Kjøbenhavns Tidende 2/8, 6.8. — Kjøbenhavns Postrytter 2 8, 9.8.

² Tyske Kanc. Rel. fra Meckl.: 21 7, 29 7.

Saint Germain til Moltke¹. Til Schmettau skrev han, at nyhederne gjorde ham urolig. Schmettau kunne standse sine forberedelser til fremrykningen, men han skulle fortsætte rekognosceringerne. Selv sendte han to af sine nærmeste adjutanter frem for at skaffe nøjagtige oplysninger. I brevene udtalte han, at vi var i en krise og ikke kunne regne med noget; vi havde at gøre med en samvittighedsløs nation, som hverken lød lov eller ed, som sælger sin kejser i dag, i morgen måske sin kejserinde og så videre.

Den russiske gesandt i København, baron Korff havde deltaget i forhandlingerne i Berlin. Da de blev hævet efter kejserindens ordre, vendte han tilbage til København og skrev hjem, at han var blevet modtaget med stor glæde ikke alene ved hoffet, men hos alle indbyggere helt ned til den usleste bonde.

Såsnart marskallen var klar over, at russerne havde trukket sig tilbage, standsede han forberedelserne til fremrykningen og lod sin armé samle i lejre omfattende et regiment eller en brigade på bekvemme, ubesåede steder². Han håbede derved at kunne få standset deserteringen, der havde kostet ham omkring 700 mand. En nat rømte 51 mand fra et af de hvervede regimenter. Det lykkedes at fange fem af dem. Da man ikke kunne konstatere, hvem der var hovedmanden, lod han dem kaste terninger under galgen. De to, der fik det laveste antal øjne, blev klynget op, medens de tre andre måtte løbe spidsrod tre dage i træk.

Nu i slutningen af juli kneb det meget stærkt med at skaffe fourage til de sammentrængte lejre, og han lod derfor grev Ahlefeldts rytterkorps sprede sig i de kantonnementer, de havde belagt før indrykningen, og den 31. juli fik de to norske dragonregimenter ordre til at gå tilbage over Trave.

Da den russiske gesandt havde afleveret noten fra kejser-

¹ Danske Magazin 6. r. IV (1928), S. Germ. til Schmettau: 23/7, 24/7, 27/7, 29/7, 1/8, 15/8. — Moltkes Ark. Breve fra S. Germ.: 26/7, 29/7.

² Krigskanc. O. Kr. Sekr. indk. Breve: 30/7, 5/8. — ibid. Memor.: S. Germ.: 26/7, 2/8, 3/8. — ibid. Papiere betref.: Dislokationsliste 22/7. — ibid. Gæhlens Ark. Pk. Troppesaml.: Ordrebog.

inden om genoprettelsen af det gode venskab, gav kongen den 4. august ordre til at rømme Mecklenborg og Östersøen¹. Den 8. august kunne marskallen derefter afgive sine direktiver for hjemmarchen. Selv ville han forlægge sit hovedkvarter til Itzehoe. Rytteriet skulle blive i de kantonnementer, de kort før var blevet sendt til. Feltkommissariatet skulle snarest meddele de forskellige byer og amter, hvilke afdelinger de kunne vente. Mandskabet skulle indkvarteres således, at det kunne leve sundt, holde sig rent og indrette køkkener m.m. Dette skulle særlig siges til magistraten i Rendsborg med eftertryk. Regimenterne skulle også have det fornødne staldrum indenfor deres områder. De lejre, der skulle benyttes under hjemmarchen, skulle afstikkes i forvejen af en officer fra generalkvartermesterstaben, og kommissariatet skulle sørge for forplejning og fourage hvert sted. Brød skulle medføres til 4 dage, og kommissariatet skulle derfor oprette depoter i Dassau, Bramsted, Rendsborg og Flensborg. Slagterier skulle findes i Dassau, Schwartau, Segeberg, Bramsted og Hohenwested, så hvert rytterregiment eller bataljon ved indrykningen i lejren straks kunne modtage en slagtet og kold okse.

De generaler, der førte kolonnerne, skulle sørge for, at lejrene blev indrettede, så markerne led mindst skade, og de var ansvarlige for, at der fandtes levnedsmidler, fourage, brændsel og liggestrå. Stabsofficererne skulle rekvirere 3 tønder øl à 96 kander for 7 mark lybsk til hvert rytterregiment eller bataljon. Det brændsel, liggestrå m.m., der blev tilovers fra den ene kolonne skulle afleveres til den næste, så intet gik til spilde.

Regimenternes transportable syge skulle medføres på bøndervogne til lazaretterne i Holsten, medens de, der ikke kunne tåle så lang transport, skulle samles i Dassau, hvor der skulle oprettes et lazaret under en regimentsfeltskær med 2 svende og de fornødne sygepassere og koner.

De skarpe patroner skulle pakkes i kasser, der udleveredes ved Grevemühlen, hvorefter ammunitionen skulle samles i Schlu-

¹ Krigskanc. Kgl. Res.: 4 8. — Admir. Prot. over Geh. Ordr.: 5 8. — Krigskanc. Gählers Ark. Pk. Troppesaml. læg: Rückmarsch, S. Germ.: Ordre.

tup for at blive sejlet til Egernfærde og derfra kørt til Rendsborg. Staldetaten skulle indkvarteres i Hytten amt og Rumohr, på den anden side af grænsen til Holsten. Artilleriet skulle bryde op den 14. august og den 21. gå i lejr ved Rendsborg for at blive underlagt holstenske artillerikorps. Med planen fulgte en dislokationsliste, hvorefter 22 bataljoner skulle indkvarteres i Sønderjylland under prins Emil og 24 i Holsten under prins Carl af Bevern, men under marchen ændredes det til, at prins Carls holstenske division kun kom til at omfatte 14 bataljoner, medens prins Emils division kom til at bestå af 6 bataljoner i Nørrejylland og 23 i Sønderjylland. Samtidig bestemtes, at de nationale bataljoner fra hertugdømmerne og Jylland skulle hjemsendes, medens de danske nationale, der var stukket ind i de hvervede regiment, midlertidig kunne sendes til deres hjem som frimænd.

I de følgende dage udarbejdede Gæhler derefter de enkelte marchordrer¹. Infanteriet deltes i 5 kolonner, der alle skulle følge vejen Grevesmühlen-Schlutup-Schwartau-Segeberg-Bramsted-Hohenwested-Rendsborg-Danevirke-Flensborg, idet de enkelte afdelinger efterhånden skulle glide ud og rykke i deres vinterkvarterer.

Den første kolonne bestod af reserven bag arméens venstre fløj, og den skulle bryde op den 14. august. Tilbagetrækningen fandt sted under dækning af nogle regiment, der holdt stillingen besat til den 17., da de satte sig i march for at blive samlede den 19. ved Dassau. Denne arrieregarde førtes af Schmettau og bestod af de 200 norske dragoner, Favins og Lallieux' frikorps og 4 norske regiment. Den nørrejydske nationale bataljon, der havde holdt Travemünde og Schlutup besat, skulle overtage vagten ved pontonbroen, og når hele hæren var passeret, dække dens afbrydning og pålæsning, og derefter eskortere den til Rendsborg. Efter de første bestemmelser skulle bataljonen have kamperet ved selve broen, men da der udbrød dysenteri ved Tremsmühle, måtte den kampere noget derfra.

¹ Krigskanc. Papiere betref.: Rückmarsch 8/8, ibid. Gæhlers Ark. Pk. Troppeaml.: Ordrebog 31,7-18/8. læg: Rückmarsch. — Københavns Postrytter 20/8.

For at forhindre desertering under marchen blev et norsk regiment og en norrejydske bataljon fordelt langs grænsen mod det kielske støttet af rytterposter og -patruljer, og samtidig formerede de to norske dragonregimenter en kordon langs Trave fra Lübeck til Oldesloe, og derfra til vejen fra Segeberg til Hamburg, medens dansk rytteri bevogtede de andre veje mod syd.

Admiral Fontenay¹ havde som nævnt krydset mellem Moen-Darsser Ort og Dornebusch med sine orlogsskibe. Den 5. august udgik ordre om at vende hjem, og den 24. blev flåden lagt op, og det indkaldte mandskab hjemsendt.

Da arméen forlod Mecklenburg blev der efterladt en kommission, der skulle afregne med de mecklenborgske kommissærer således, at alt virkeligt blev betalt². Men samtidig måtte landet hjælpes i en anden sag. Da oberst Belling i slutningen af april trak sig ud af landet, havde en række godsejere og embedsmænd måttet kautionere for resten af den brandskat, Preussen havde lagt på landet, og han havde ført de to kommissærer med som gidsler. Pengene skulle betales inden udgangen af oktober 1762, og dette evnede man ikke. Hertugen bad derfor Frederik V om at formå Frederik II til at give henstand til påsken 1763. Frederik V skrev et personligt brev til Frederik II om at vise hans nære slægtnings, nabo og ven denne imødekommethed. Kunne Frederik II ikke føje hertugen i hans rimelige ønske, ville Danmark betale pengene på betingelse af, at hertugdømmet i fremtiden skulle være fri for alle preussiske krav på kontributioner, rekrutter, heste, levnedsmidler, fourage m.m. Frederik II afslog imidlertid anmodningen om udsættelse, og der fandt derefter en forhandling sted mellem grev Holstein og den preussiske kommissær v. Kleist, der den 1. november underskrev kvitteringen for modtagelsen af pengene og samtidig garanterede alle de stillede krav. Samme dag blev de 2 gidsler sat på fri fod.

¹ Adm. Prot. over Geh. ordr. 5,8-1,10. — *ibid.* Reg. ind. Br.: 12/8, 18,8, 20,8, 27,8, 19. — Garde: Efterretn. om den danske og norske Somagt III (1833), 423 ff.

² Krigskanc. Gæhlers Ark. Pk. Troppesaml. læg: Die Liquidationssache.

Ved deres faste holdning havde kongen og hans ministre vundet almindelig respekt ikke alene i befolkningen, men også ude i verden. Det var derfor naturligt, at der blev rejst en støtte i Fredensborg slotshave med indskriften: *Fortissima consilia tutissima*, eller: de modigste beslutninger er de sikreste.